

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПОРАХ ЩОДО ДИТИНИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ



Ю. В. Черняк

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано положення основного правового документа держав-членів Європейського Союзу, який регулює питання визнання та виконання іноземних судових рішень у справах про батьківську відповідальність, права опіки та повернення дитини у разі незаконної зміни її звичайного місця проживання – Регламенту ЄС про міжнародну підсудність, визнання та виконання судових рішень у шлюбно-сімейних справах та у справах стосовно батьківської відповідальності № 2201/2003. Визначено основні новели даного Регламенту, які спрямовані на спрощення і прискорення процедури визнання іноземних судових рішень з перерахованих категорій справ.

Ключові слова: визнання та виконання іноземних судових рішень, спори про батьківську відповідальність, Регламент Європейського Союзу № 2201/2003.

В статті проаналізовані положення основного правового документа держав-членів Європейського Союзу,

который регулирует вопросы признания и исполнения иностранных судебных решений по делам об отцовской ответственности, о правах опеки и возвращения ребенка в случае незаконного изменения его обычного места проживания – Регламента ЕС о международной подсудности, признании и исполнении решений по брачно-семейным делам и делам относительно отцовской ответственности № 2201/2003. Определены основные новеллы данного Регламента, которые направлены на то, чтобы упростить и ускорить процедуру признания иностранных судебных решений по перечисленным категориям дел.

Ключевые слова: признание и исполнение иностранных судебных решений, споры относительно отцовской ответственности, Регламент Европейского Союза № 2201/2003.

In the statement the principal issues of the main European Union legal document in the sphere of recognition and enforcement of the judgments on parental responsibility, access rights and the return of the child in the case of its abduction – Council Regulation (EC) concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility № 2201/2003 – are analyzed. The most significant novels of the document, the aim of which is to simplify and to speed up the procedure of recognition of the judgments on the abovementioned matters, are highlighted.

Keywords: the recognition and enforcement of foreign judgments, matters on parental responsibility, Council Regulation (EC) № 2201/2003.

На сьогоднішній день Європейський Союз (далі – ЄС) має свою самостійну уніфіковану систему джерел міжнародного цивільного процесу. Ця система джерел є предметом пильної уваги правознавців принаймні з двох причин. По-перше, Регламенти ЄС з окремих аспектів цивільного процесу, які поширюються на всі 27 держав-членів ЄС і офіційно тлумачаться Європейським Судом Справедливості, постійно оновлюються – з врахуванням практики їх застосування та вимог часу, а тому у багатьох випадках засвідчують найбільш прогресивні сучасні підходи щодо врегулювання тих чи інших процесуальних питань. По-друге, оскільки регламенти ЄС – це акти регіональної, а не всесвітньої уніфікації, то вони приймаються швидше і, відповідно, закріплюють відповіді на ті питання, які постають на практиці, проте ще не отримали свого врегулювання в рамках всесвітніх конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права. Одним із тих інститутів, що розвиваються в рамках ЄС дуже динамічно, є інститут визнання і виконання іноземних судових рішень з цивільних, сімейних і торговельних справ. Так, лише за останнє десятиліття ЄС прийняв низку правових актів, які спрямовані на спрощення і пришвидшення процедури визнання і виконання іноземних судових рішень. Це такі акти:

- Регламент ЄС № 44/2001 про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень у цивільних і торговельних справах (Регламент Брюссель I);

- Регламент ЄС № 2201/2003 про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень у шлюбно-сімейних справах та у справах стосовно батьківської відповідальності (Регламент Брюссель IIА);

- Регламент ЄС № 805/2004 про Європейський виконавчий лист з безспірних позовів;

- Регламент № 1896/2006 про створення виконавчого листа для здійснення грошових платежів.

З самого початку процес уніфікації норм цивільного процесу в рамках ЄС не залишав осторонь питання, пов'язані з сімейно-правовими спорами і, у тому числі, спорами стосовно дитини. Зокрема, вже у першому уніфікованому акті ЄС з питань міжнародної підсудності та виконання судових рішень – Брюссельській конвенції 1968 р. про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ – регулювалися питання міжнародної підсудності справ зі спорів про аліменти та визнання і виконання іноземних судових рішень з цієї категорії справ. 28 травня 1998 р. держави-члени ЄС прийняли Брюссельську конвенцію про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень з сімейних справ. На основі цієї конвенції, було підготовлено Регламент ЄС № 1347/2000 про міжнародну підсудність, визнання та виконання судових рішень у шлюбно-сімейних справах та у справах про батьківську відповідальність стосовно дітей обох батьків, підписаний 29 травня 2000 р. (Регламент Брюссель II) [1]. З 1 березня 2005 р. Регламент ЄС № 1347/2000 було замінено Регламентом ЄС № 2201/2003 від 27 листопада 2003 р. про міжнародну підсудність, визнання та виконання судових рішень у шлюбно-сімейних справах та у справах стосовно батьківської відповідальності (надалі – Регламент № 2201/2003) [2]. Регламент № 2201/2003 вніс суттєві зміни у порядок регулювання процедури визнання та виконання судових рішень у справах про батьківську відповідальність. На

цих новелах Регламенту № 2201/2003 і зосередимо увагу.

Насамперед необхідно зазначити, що даний Регламент розширює перелік справ, до яких застосовуються його положення, у тому числі Розділ III – «Визнання та виконання судових рішень». До категорії справ про батьківську відповідальність відносяться справи про «встановлення, здійснення, передачу, обмеження та припинення батьківської відповідальності» (ст. 1(1) (b)). Відповідно до ч. 2 ст.1 Регламенту, справи про батьківську відповідальність включають:

1. Справи про право на опіку, предметом яких є права та обов'язки щодо опіки над дитиною і/чи її майном та право визначати місце проживання дитини (ч. 9 ст. 2). Дана категорія справ була включена до Регламенту № 2201/2003 за активної позиції Іспанії, Бельгії та Франції.

2. Справи про «права доступу» до дитини. Керуючись ч. 10 ст. 2 Регламенту № 2201/2003, термін «право доступу» передбачає право перевезти дитину на певний період часу до іншого місця, порівняно із місцем її звичайного перебування.

3. Справи про визначення місця проживання дитини у прийомній сім'ї чи у певній установі, на яку покладено опікунські функції.

4. Справи про вжиття заходів, які спрямовані на захист дитини через збереження та управління її майном.

Як вбачається із цього переліку, Регламент № 2201/2003 досить широко тлумачить термін «батьківська відповідальність», оскільки визнає суб'єктом батьківських прав та обов'язків не лише біологічних батьків дитини, але й інших фізичних осіб, які виконують функції опікунів, та відповідні юридичні особи (інституції), на які також покладе-

но аналогічні функції стосовно дитини та її майна.

Розширення сфери застосування Регламенту № 2201/2003 відбулося також завдяки тому, що із Регламенту було виключено обмеження, яке існувало у Брюссельській конвенції 1998 р. та Регламенті № 1347/2000 і зводилося до того, що положення про міжнародну підсудність та виконання судових рішень про батьківську відповідальність застосовуються лише у тих випадках, коли питання батьківської відповідальності постає у рамках судового процесу про розлучення, встановлення режиму сепарації чи визнання шлюбу недійсним. Ще одна важлива ремарка щодо розширення сфери застосування Регламенту № 2201/2003 полягає у тому, що він містить спеціальні правила виконання судових рішень у разі незаконного викрадення дітей.

Основна мета правил Регламенту № 2201/2003, що стосуються визнання і виконання іноземних судових рішень, віддзеркалена у п. 12 його преамбули: визнання і виконання рішень, ухвалених судом держави-учасниці, має базуватися на принципі взаємної довіри, а перелік підстав для невизнання іноземного судового рішення має бути зведено до мінімуму. Аналіз норм Розділу III Регламенту, який безпосередньо присвячений питанням визнання та виконання, дозволяє зробити висновки про те, яким чином цю мету реалізовано.

Регламентом № 2201/2003 встановлено різну процедуру визнання іноземних судових рішень для різних категорій справ, що стосуються батьківської відповідальності. Тому для того, щоб відповісти на питання, яким чином має виконуватися те чи інше судове рішення, необхідно попередньо з'ясувати, до якої саме категорії справ про батьківську відповідальність належить кон-

кретна справа, рішення по якій потребує виконання.

Перша процедура визнання застосовується до рішень про батьківську відповідальність, предметом яких є права опіки (ст. 21, 23-39 Регламенту № 2201/2003). В цілому правила цього порядку визнання іноземного судового рішення є подібними до тих правил, які було встановлено ще Регламентом Брюссель II, і за своєю суттю вони не відрізняються від вже традиційної для міжнародного приватного права процедури екзекватури, хоча у самому тексті Регламенту термін «екзекватура» не вживається.

Другий порядок визнання іноземного судового рішення застосовується щодо рішень у справах, які стосуються «прав доступу» до дитини, та рішень у справах про повернення дитини у разі незаконної зміни її звичайного місця проживання. Керуючись ст. 41 і ст. 42 Регламенту № 2201/2003, іноземні судові рішення з цих категорій сімейних справ визнаються і вважаються такими, що мають законну силу в інших державах-членах ЄС, без проходження процедури екзекватури, оскільки єдина необхідна формальна умова для їх визнання – це видання суддею, який ухвалив рішення по справі, Сертифіката. Форма Сертифіката закріплена у Додатках III і IV до Регламенту. Оскільки процедура визнання іноземного судового рішення через підтвердження його Сертифікатом є новелою Регламенту № 2201/2003, вкажемо найсуттєвіші особливості цієї процедури.

По-перше, суддя, який вирішив спір по суті та ухвалив рішення по ньому, видає Сертифікат на це рішення виключно за умови дотримання тих вимог, які вказані у ч. 2 ст. 41 Регламенту № 2201/2003 (якщо йдеться про справи про «права доступу» до дитини), та у ч. 2 ст. 42 Регламенту № 2201/2003 (якщо йдеться

ся про справи щодо повернення дитини у разі незаконної зміни її звичайного місця проживання). Всі ці вимоги об'єднує те, що вони є гарантіями дотримання процесуальних прав сторін спору та дитини і гарантіями того, що цивільний процес здійснювався на основі принципів змагальності та процесуальної рівноправності сторін. Отже, Сертифікат на рішення про «права доступу» до дитини видається за таких умов: 1) у разі ухвалення заочного рішення, – стороні, яка не з'явилася у судовому засіданні, було вручено документ про ініціювання процесу у розумний строк і у такий спосіб, що ця особа мала час на підготовку свого захисту, або якщо особі було вручено цей документ із порушенням вказаних вимог, проте достовірно відомо, що ця особа не заперечує проти ухваленого рішення; 2) всім зацікавленим сторонам була надана можливість бути вислуханими; і 3) дитині була надана можливість бути почутою, крім випадків, коли вислуховування думки дитини визнано недоцільним із врахуванням її віку та рівня зрілості. Як вбачається, дана норма Регламенту № 2201/2003 є відображенням вимог фундаментальних міжнародних правових актів у сфері захисту прав людини і дитини, зокрема, – насамперед ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. [3] та ст. 3 Європейської Конвенції про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. [4]. Для видачі Сертифіката на рішення у справі про повернення дитини у разі незаконної зміни її звичайного місця проживання мають бути виконані такі умови: 1) дитині була надана можливість бути почутою, крім випадків, коли вислуховування думки дитини визнано недоцільним із врахуванням її віку та рівня зрілості; 2) всім зацікавленим сторонам була надана мож-

ливість бути вислуханими; 3) суд, ухвалюючи рішення, врахував положення ст. 13 Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. (у цій статті визначаються обставини, за доведеності яких суд відмовляє зацікавленій особі у видачі розпорядження про повернення дитини, обов'язок доказування цих обставин покладається на сторону, яка заперечує проти повернення дитини).

Сертифікат складається мовою судового рішення (ч. 2 ст. 41, ч. 2 ст. 42). За загальним правилом, Регламент не вимагає обов'язкового перекладу всього змісту Сертифіката мовою держави, в якій рішення має виконуватися. Проте є винятки, а саме – два пункти Сертифікатів, переклад яких обов'язковий:

- п. 12 Сертифіката про «права доступу до дитини», який має назву «Практичні особливості здійснення прав доступу (у межах, визначених судовим рішенням)» і містить інформацію про такі аспекти, як дата, час, місце, початок та кінець строку здійснення прав, особливі обов'язки, які покладено на носія батьківської відповідальності, та особливі обов'язки, які покладено на особу, якій надано права;

- п. 14 Сертифіката про повернення дитини, в якому за необхідності описуються заходи, які варто вчинити для захисту дитини після її повернення до звичайного місця проживання.

Інформація, викладена у цих пунктах Сертифікатів, перекладається офіційною мовою або однією із офіційних мов держави виконання рішення, або будь-якою мовою, яку ця держава вважає прийнятною. Переклад посвідчується особою, яка має на це відповідну кваліфікацію в одній із держав-членів.

По-друге, вищевказані нові спрощені правила визнання іноземного судового рішення не перешкоджають носі-

єві батьківської відповідальності клопотати про визнання і виконання судового рішення у відповідності до загальних процедур, які викладені у частинах 1-2 Регламенту Розд. III Регламенту № 2201/2003 і які, як було вже зазначено, передбачають застосування процедури, подібної до екзекватури (ч. 2 ст. 40).

Отже, видача Сертифіката на судові рішення суддею, який ухвалив це рішення, і надання дозволу на визнання та виконання іноземного судового рішення місцевим судом держави, в якій це рішення має визнаватися і виконуватися, – це альтернативні способи визнання на території держав-членів ЄС судових рішень про «права доступу» до дитини та судових рішень про повернення дитини у разі незаконної зміни її звичайного місця проживання. Право вибору між цими двома способами належить зацікавленій особі, тобто тому носію батьківської відповідальності, якому в силу рішення надано відповідні «права доступу» до дитини або якому надано дозвіл на повернення дитини.

Звичайно, процедура визнання і підтвердження законної сили судового рішення через його сертифікацію є простішою і більш швидкою. Так, особі, на користь якої ухвалено рішення, не потріб-

но звертатися до місцевого суду держави виконання рішення із клопотанням про його визнання і дозвіл виконання. Перелік умов, за яких може бути видано Сертифікат (ч. 2 ст. 41, ч. 2 ст. 42 Регламенту № 2201/2003), є меншим порівняно із переліком підстав для відмови у визнанні рішень про батьківську відповідальність (ст. 23 Регламенту № 2201/2003). Ще одна передумова пришвидшення процесу виконання іноземного судового рішення через його сертифікацію пов'язана з тим, що в силу ч. 2 ст. 43 Регламенту № 2201/2003 видача Сертифіката не може оскаржуватися в апеляційному суді, у той час як на рішення про визнання і надання дозволу на виконання іноземного судового рішення може бути подана апеляція будь-якою із сторін справи (ст. 33 Регламенту № 2201/2003). В основі такої спрощеної процедури визнання іноземних судових рішень – високий ступінь взаємної довіри держав-членів ЄС щодо належного професійного рівня здійснення їхніми судами правосуддя у спорах стосовно дитини, а також встановлення гарантій реалізації прав дитини на підтримку контактів із усіма носіями батьківської відповідальності, навіть якщо вони проживають у різних державах-членах ЄС.

Література

1. COUNCIL REGULATION (EC) No 1347/2000 of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses // Official Journal of the European Union. – L 160, Vol. 43, 30 June 2000. – P. 19-36.
2. COUNCIL REGULATION (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000 // Official Journal of the European Union. – L 338, Vol. 46, 23 December 2003. – P. 1-29.
3. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. // Офіційний вісник України від 16.04.1998 (1998 р., № 13), від 23.08.2006 (2006 р., № 32).
4. Європейська Конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. // Офіційний вісник України від 10.12.2007 (2007 р., № 91).